

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai

*Szerkesztette
Szilágyi Adrienn*

MTA HUN REN

Budapest, 2023

*A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves
évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében, az Akadémia támo-
gatásával jelent meg.*

© Szilágyi Adrienn, 2023

© Szerzők, 2023

© Magyar Tudományos Akadémia, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023

ISBN 978-963-416-384-8

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes tanulmányokat illetően is.

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia és a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Nyomdai előkészítés: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Tudományos Információs Osztály

Vezető: Kovács Éva

Olvasószerkesztő: Bardi Erzsébet, Kovács Éva

Képszerkesztő: Kocsis Gabriella

Tördelés: Demeter Gitta

Nyomdai munka: Pauker Holding Kft., Budapest

Felelős vezető: Strausz Éva

Szalay László

Szalay
m. & arad. tit

Hagyomány és újítás

Az 1862-ben megválasztott Szalay László akkor vállalta el a Magyar Tudós Társaság titoknoki teendőinek az ellátását, amikor az Akadémiának nehéz belpolitikai küzdelmek közepette komoly harcokat kellett vívnia önállóságának a megtartásáért, a magyar tudományos élet fellendítéséért, a tudományok elfogadtatásáért és népszerűsítéséért, valamint a külföldi tudományos társaságokkal történő kapcsolatok elmélyítéséért. Szalay titoknoki hivatalában tudománypolitikai célkitűzéseit az Eötvös József és köre által kidolgozott „modern tudománypolitikai elveknek” az érvényre juttatása jegyében állította össze. Alig több mint két és fél éven át tartó, széles körű és magas színvonalon végzett akadémiai titkári tevékenysége idején három tudományos, illetve tudománypolitikai program előmozdítása és megvalósítása mellett kötelezte el magát. Titoknok-

Buda, 1813. április 18.

Salzburg, 1864. július 17.

1861. december 21. –
1864. július 17. †

II/3. Kovács Mihály:
Szalay László
1880-as évek

ságához kapcsolódnak azok az Akadémia függetlenségének és szuverenitásának a megvédését célzó törekvések, amelyeket a Tudós Társaság 1862-ben és 1863-ban a kormánnyal szemben kívánt megvalósítani a műemlékek megőrzése, illetve az ennek a feladatnak az ellátására hivatott Országos Régészeti Intézet létrehozása érdekében.

JOGTUDÓS, POLITIKUS, DIPLOMATA, TÖRTÉNETÍRÓ

A kiváló képességekkel megáldott és kivételes szorgalmú Szalay László már 13 évesen a Pesti Királyi Egyetem jogi és bölcsészkarának a hallgatója lett. Szalay a jogi stúdiumok mellett a szépirodalomban is megcsillogtatta tehetségét: 18 éves korában megjelent első verseskötete. 1831–1832-ben Kölcsey Ferenc mellett joggyakornokként töltötte a patvariát. 1832 elején a Királyi Táblán jegyzőként tevékenykedett, illetve a Helytartótanácsnál fogalmazó-gyakornoki állást vállalt. 1833-ban ügyvédi vizsgát tett. Ügyvédi működése során érlelődött meg benne a gondolat, hogy a hazai társadalmi haladás egyik alapvető feltétele a magyarországi jogi viszonyok radikális megreformálásában rejlik. A reformok kidolgozásához, majd gyakorlati megvalósításához próbált útmutatással szolgálni az 1837-ben általa alapított *Themis* című jogi folyóirat kiadásával, amelyben a nyugat-európai polgári jogrendszert és jogi intézményeket kívánta a honi jogásztársadalommal megismertetni. A folyóirat azonban érdektelenség miatt hamarosan megszűnt. Szalayt tudományos, közéleti és irodalmi tevékenységének elismeréseként előbb a Kisfaludy Társaság (1837), majd a Magyar Tudós Társaság (levelező) tagjai közé választotta (1839).

Szalay – több kortársához hasonlóan – a modern nyugat-európai polgári világ politikai, társadalmi és gazdasági intézményeinek tanulmányozása céljából hosszabb időt töltött Franciaországban és Angliában (1839–1840), beutazta továbbá Németország nagy részét, Belgiumot és Hollandiát is. Külföldről hazatérve elkészítette első könyvét a büntetőeljárásról. Ennek is köszönhetően 1841-ben

a büntetőjogi országos választmány tagja lett. Szalay elvéülhetetlen érdemeket szerzett az országgyűlési bizottság által kidolgozott új magyar büntető törvénykönyv kidolgozásában, és nem rajta múlt, hogy az 1843–1844. évi diéta elé terjesztett törvényjavaslatot nem emelték törvényerőre. Az immáron országos hírnevet szerzett Szalay mint Korpona város képviselője részt vett az országgyűlésen, ahol felszólalt a városok szavazati jogáról, a vegyes házasságokról, a vallási áttérésekről és a magyarnak mint államnyelvnek az elfogadtatásáról folytatott vitákban. 1844 nyaratól egy éven át Kossuth Lajos utódként a magyar politikai ellenzék fő sajtóorgánumának, a *Pesti Hírlap*nak a szerkesztője volt.

Az 1848. márciusi forradalom után megalakult Batthyány-kormány igazságügyminisztere, Deák Ferenc kinevezte őt a kodifikáló osztály vezetőjévé. Ennek a megbízásának azonban csak néhány hétig tudott eleget tenni, mivel a kormány ifj. Pázmándy Dénessel együtt diplomáciai megbízással a Frankfurtban ülésező német nemzetgyűléshez küldte. István nádornak 1848. szeptember végén történt lemondása után a frankfurti parlament visszavonta Szalay megbízólevelét, aki ezután elhagyta a német várost, és Kossuth meghatalmazásával előbb Párizsba, majd Londonba ment, hogy a magyar forradalomnak nemzetközi támogatást szerezzen. Mivel ezt nem sikerült elérnie, Brüsszelbe távozott. A forradalom és szabadságharc vérbe fojtása után családjával együtt önkéntes száműzésbe vonult és Svájcban telepedett el.

A politikában reális értékeket már nem látó Szalay a magyar nép múltjának, történelmének mélyreható megismeréséből próbált önmaga számára erőt meríteni, hogy tükröt tartson a magyar nemzet elé hibáinak feltárásával. Ennek szellemében fogott hozzá a Magyarország történetét feldolgozó szintézisének az elkészítéséhez. A magyar és német történeti források és szakirodalom gyűjtését már 1850-ben elkezdte. A kútfők közül nagy jelentőséget tulajdonított a 16–17. századi memoároknak, naplókknak, önéletrészeknek, leveleskönyveknek, melyek kiadását 1855-ben történt hazatérése után erőteljesen szorgalmazta és maga is több kiadványt jelentetett meg azokból. A kortárs történész-

társadalom nagy érdeklődéssel és elismeréssel fogadta a művet, és benne mindenekelőtt az európai látásmódot, az „európai szempontok” érvényesülését méltatta. Azaz Szalay az ország történetét az európai történelem kereteibe ágyazva adta elő, ugyanakkor nem feledkezett meg a magyar sajátosságok szem előtt tartásáról, tudniillik azokról, amelyek „bennünket magyarrá, magyar nemzetté” tettek.

Még akadémiai titkárrá választása előtt Pest-Lipótváros választókerület képviselőjeként részt vett az 1861. évi országgyűlésen, ahol beválasztották a törvénykezés ideiglenes rendezésére alakult úgynevezett kilences bizottságba, amelynek munkálataiban tevékeny szerepet vállalt. Röpiratokban fejtette ki álláspontját a szerb és horvát nemzetiségi kérdésről, valamint Fiume ügyéről, melyekben a magyarság vezető szerepének történeti jogosultságát hangsúlyozta.¹

A sikertelen diéta után Szalay kizárólag tudományos kutatásainak élt. Erre ösztönözték őt történetírói működésének sikerei, továbbá hivatali tisztsége, a Magyar Tudós Társaság titoknoki állása. Toldy Ferenc, aki 34 éven át viselte a titoknoki tisztséget, az Akadémia 1861. július 15-én tartott ülésén mondott le pozíciójáról, mivel a pesti egyetemen kinevezték a magyar nyelv és irodalom tanárává. Az Akadémia igazgatótanácsa Toldy lemondását tudomásul véve egyúttal a „titoknoki állomás” tárgyában feliratot intézett a Helytartótanácsnak, amely az új titkár jelölését és megválasztását a következő akadémiai nagygyűlés elé terjesztette.² A Magyar Tudós Társaság elnöke, Dessewffy József 1861. december 21-ére összehívta az Akadémia igazgatótanácsát, ahol először az Akadémia elnökének és alelnökének a megválasztására került sor titkos szavazással. Dessewffy és az alelnök, Eötvös József szavazattöbbséggel megmaradt hivatalában.³

Az Akadémia elnöksége és a tudós társaság megjelent tagjai egyöntetűen Szalay László személyében vélték megtalálni azt a tudóst és közéleti embert, akit több évtizedes tudományos munkássága, alapos szakmai felkészültsége, tudós hírneve, kiterjedt magyarországi és európai kapcsolatai révén a legalkalmasabbnak tartottak a titoknoki állás betöltésére.⁴ Amennyiben Szalayt nem lehetett volna erre a tisztségre megnyerni, úgy barátja, az Akadémia jegyzője

és másodtitkára, Csengery Antal szívesen vállalta volna a titkári teendők ellátását.⁵ Szalay attól félve, hogy a titoknoksággal járó számos teendő sok időt rabolna el tőle, illetve hivatali elfoglaltsága akadályozná őt tudományos munkájában, először vonakodott elfogadni a jelölését. A jelölőbizottság tagjai azonban kitartottak mellette, és megígérték neki, hogy minden tekintetben meg fogják könnyíteni titkári munkáját. Csengery pedig felajánlotta, hogy kész, amennyit csak lehet, a titoknoki teendőkből átvállalni. Szalay, megfontolva a döntést, végül igent mondott a jelölésére.⁶

Az Akadémia 1861. december 21-i délutáni elegyes ülésén részt vett 39 akadémiai tag „titoknokul két szavazat ellenében” Szalayt megválasztotta.⁷ Az Akadémiának a Magyar Nemzeti Múzeumban másnap, december 22-én megrendezett nagygyűlésén Dessewffy bejelentette, hogy a titoknoki székbe Toldy utódjaként az igazgatótanács és az Akadémia „közös választással” „minden hazafi, s a tudomány és irodalom minden barátjának” helyeslésével Szalayt emelte.⁸ A Helytartótanács az Akadémia alelnökéhez intézett levelében (1861. december 27.) elfogadta Szalay megválasztását.⁹

Szalay az Akadémia 1862. január 2-án tartott kisgyűlésén köszönetet mondott tagtársainak megválasztásáért és az iránta táplált őszinte bizalomért. Beszédét „kitörő éljenzés kísérte az összes jelen volt tagok részéről”, mely elismerő kifejezése annak a „tiszteletnek, szeretetnek és közbizodalomnak, mely Szalay László rendes tagban [...] hazánk első tudósát ültet az akadémia titoknoki székébe”.¹⁰ Dessewffy az igazgatótanács 1862. február 26-i ülésén mutatta be az új titkárt.¹¹ Szalay az Akadémia 1858. évi új szabálya értelmében a rendes tagságért járó évi 800 forinton felül a titoknoki munka ellátásáért 1862-ben 500, majd a következő évtől 800 forint díjazásban részesült.¹²

Szalay titoknoki hivatalában tudománypolitikai célkitűzéseit részint az Akadémia régi-új elnöksége által képviselt nézetek, részint az Eötvös József és köre által kidolgozott „modern tudománypolitikai elveknek” az érvényre juttatása jegyében állította össze.¹³ Szalay őszintén hitt abban, hogy a tudományok magas színvonalú művelésével

az emberiség, s benne a magyarság is, egy szebb jövőt építhet magának, illetve a nagy, művelt európai nemzetek sorába léphet. Oda azonban a nemzet csak Európával közösen érhet el. Ennek legfőbb feltétele azonban a magyarság polgáriasodása, amelynek elérésében az Akadémiának alapvető szerepet szánt.¹⁴ Szalay az 1863. évi titkári jelentésében megfogalmazott gondolatokat a következő év elején tartott éves titoknoki előadásában mintegy megerősítette. Feleslegesnek tartotta azokat az aggodalmakat, amelyek szerint a magyarság a nyugati műveltség hazai elterjedésével elveszítené „eredetiségét”. Szalay szilárdan hitt abban, hogy a műveltség magasabb fokára emelkedésében és az európai művelt nemzetekhez való felzárkózásban az Akadémia tevékenysége és tagjainak tudományos munkássága alapvető garanciát jelent: „Nem az alakos ügyesség [...], – hanem a való tudomány az, melyről hirdette a bölcs, hogy Isten áldása a nemzet homlokán: hogy frigyese az erénynek; hogy hajnal csillaga a szabadságnak, az lévén fő feladata az Akadémiának, senki se féltse tőle a nemzet ép, egészséges életét, senki se tartson attól, hogy a nyomok, melyeken megindult, tévútra vezetnek.”¹⁵

TUDOMÁNYOS PROGRAMOK ÉS TERVEK FELKAROLÁSA

Szalay titoknoksága idején több, az Akadémia által felkarolt tudományos programot támogatott. Közöttük is első helyen említhető az 1860-as évek elején megindult munka, melynek keretében a Tudós Társaság a külföldre, különösen Isztambulba került corvinák felkutatását tűzte ki célul. Szalay ennek a tudományos munkának a megvalósítása érdekében többször hivatalosan megkereste a Helytartótanácsot, és kieszközölte a kormányszék politikai és anyagi támogatását, kész tervet is előterjesztve a konstantinápolyi corvinák kutatása ügyében. Az Akadémia által Isztambulba kiküldött Kubinyi Ferenc, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre kutatóútja sikerrel járt. Szalay az 1863. évi titkári beszámolójában annak a reményének is hangot adott, hogy amennyiben a „szerencse utasainknak kedvez, talán azt is

fogjuk köszönhetni, hogy Mátyás könyvtárának maradványai, e drága ereklyék, ismét visszakerülnek a hazába.”¹⁶

Nem Szalayn múlt azonban, hogy az isztambuli corvinakutatás ügye mind társadalmi, mind kulturális szinten megrekedt, illetve abbamaradt. Az Akadémia ugyanis részben folyamatos anyagi nehézségekkel küzdve, részben pedig más fontosabbnak vélt tudományos programok előtérbe helyezése miatt nem tudta folytatni a kutatómunkát.¹⁷

Szalay az isztambuli corvinakutatás nyomán kísérsével és hatékony segítségével egyidejűleg, mint a kora újkori magyar történelem kitűnő művelője, nagy figyelmet fordított a hódoltság kori magyar históriára vonatkozó török történeti kútfők feltárására, illetve az ez irányú kutatómunka akadémiai támogatására is. Nem véletlenül szorgalmazta Vámbéry Ármin törökországi és közép-ázsiai kutatásainak erkölcsi és anyagi felkarolását. Nagyra becsülte Vámbérynek az úgynevezett „turcica”-k beszerzése érdekében kifejtett erőfeszítéseit, és sosem felejtette el a „tudós dervis” ez irányú tevékenységét felemlíteni az Akadémia elnökségének, érdemeit elismertetni, továbbá a török művek, kéziratok források megvásárlására fordítandó pénzüsségeket a Tudós Társasággal előteremtetni.¹⁸ A „turcica”-kutatás támogatásával párhuzamosan Szalay szívügyének tekintette még a Toldy Ferenc titoknoksága alatt megindított *Török–magyar okmánytár* című forráskiadvány kötetei megjelentetésének elősegítését.¹⁹

Szalay aktív szerepet vállalt az 1860-ban létrehozott akadémiai Statisztikai Bizottság működtetésében is. A magyarországi statisztika történetében döntő előrelépést jelentett, midőn célul tűzette ki Magyarország „társadalmának demográfiai-statisztikai számbevételét”, egyáltalában az általános társadalomtudományi vizsgálatok megindítását, s ezzel együtt a *Statisztikai Közlemény* című tudományos folyóirat anyagi támogatását és évenkénti megjelentetését, s végül egy országos statisztikai hivatal felállítását.²⁰ Ez utóbbira az Akadémia elnöksége Szalay titkári működése idején többször is javaslatot tett,²¹ de az ügyben komolyabb előrelépés nem történt. A javaslat életre hívása jelentős lökést adott Hunfalvy Jánosnak, amelyben egy kormány által támogatandó statisztikai hivatal létrehozá-

sát terjesztette elő.²² Az Akadémia igazgatósága 1863. március 30-i ülésén foglalkozott az előterjesztéssel,²³ ahol támogatja egy Országos Statisztikai Hivatal megalapításának a tervét, és megküldte Szalay megfogalmazásában a Helytartótanácsnak az erről kidolgozott javaslatát.²⁴ Az intézmény felállításának a terve mindazonáltal még hosszú évekig „jámbor óhaj maradt”.²⁵

KÜZDELEM AZ AKADEMIA SZUVERENITÁSÁÉRT

Szalay titoknokságához kapcsolódnak az Akadémia függetlenségének és szuverenitásának a megvédését célzó törekvések is, amelyeket a Tudós Társaság 1862-ben és 1863-ban a kormányzattal szemben kívánt érvényre juttatni a műemlékek megőrzése, illetve az ennek a feladatnak az ellátására hivatott Országos Régészeti Intézet létrehozásának tárgyában. A hatóság, nevezetesen a Helytartótanács ugyanis a műemlékvédelmet az 1858-ban alapított Akadémia Archeológiai Bizottságára kívánta ruházni, a Tudós Társaság azonban ezt egy külön felállítandó Országos Műemléki Bizottmány hatáskörébe rendelte volna.²⁶ Az Akadémia 1862. április 17-i ülésén az erről szóló javaslat elkészítésével Szalayt bízta meg, aki azt 1862. július 12-én terjesztette elő.²⁷ A Helytartótanács nem fogadta el az Akadémia álláspontját, és ragaszkodott az Országos Archeológiai, illetve Műemléki Intézet felállításához, mégpedig az Akadémián belül. Az Akadémia azonban, hivatkozva arra, hogy a kormányzati intézmény

létrehozása sértené a Tudós Társaság függetlenségét és autonómiáját, elutasította a kormányhatóság tervét. Arra viszont hajlandónak mutatkozott, hogy az Archeológiai Bizottmány feladatait a „Műemléki Bizottmány szabályzatának lényeges pontjaival kiegészítse”.²⁸ A kormányszék és az Akadémia közötti vita a következő év végén azzal zárult le, hogy Országos Műemlékvédelmi Bizottmányt állítanak fel, amely a Helytartótanács egyik szakosztályaként működne. Ezt a javaslatot az Akadémia kész volt elfogadni.²⁹

Szalay Lászlónak mindössze két és fél év adatott, hogy az Akadémia titoknokaként egészségét nem kímélve, teljes odaadással és elhivatottsággal szolgálhasson. Amikor 1864. június közepén egyre súlyosbodott betegsége miatt ismét külföldi gyógykezelésre, a württembergi Wildbadba kényszerült utazni, valószínűleg érezte, hogy már nem tér vissza „kedves Akadémiájára”. Egy hónappal később, július 17-én visszautazása közben, Salzburgban agyszélhűdést kapott és meghalt.³⁰ A titoknoki tisztségben őt 1865-től követő Arany János a következő szavakkal emlékezett hivatalbéli elődjére:

*„élete, munkálkodása, maga egy monumentum,
az ércz jellem szilárdságával, a gondoskodás vas
kötelezettségével, munkájának mű-plastikájával;
[...] csonkafélben letört oszlop, de így is örök dísze
a halhatatlanság pantheonjának.”³¹*

Soós István

JEGYZETEK

- 1 Szalay tudományos pályájáról és közéleti működéséről lásd Csengery: *Magyar szónokok*, 513–561.; Angyal: *Szalay László*; Falk: *Ladislaus von Szalay's*; Flegler: *Szalay László*, 121–124.; Szinnyei: *Horváth Mihály*; Antalffy: *Szalay László*; Soós: Utószó, 277–303.
- 2 A Magyar Tudományos Akadémia 1861. évi július 15-iki ülésének jegyzőkönyve (222. sz. pont) és elegyes ülés. MTA KIK KRKGY K 1360. Nagygyűlési jegyzőkönyvek. 1858–1863.
- 3 MTA KIK KRKGY K 1310. Igazgatósági ülések. 1861. december 21.
- 4 Szalay akadémiai titoknoki hivatalviseléséről lásd Soós: *Szalay László*, 411–439.
- 5 Szily: Arany János, 330.
- 6 Falk: *Ladislaus von Szalay's*, 78. Vö. erről még Szalaynak az Akadémia kisgyűlésén 1862. január 2-án tartott beszédét: MTA KIK KRKGY K 1427. Kisgyűlési jegyzőkönyvek. 1862. Heti ülések jegyzőkönyve. A beszédet lásd még Csengery: *Magyar Tudományos Akadémia*, 248–249.; *Magyar Tudományos Akadémia. Pesti Napló* 13 (1862) 3. sz. 1.
- 7 MTA KIK KRKGY K 1360. Nagygyűlési jegyzőkönyvek.
- 8 *A Magyar Tudományos Akadémia 1861. dec. 22. tartott Ünnepélyes Közülésének hivatalos tárgyai*. Pest, 1862. (A M. Tud. Akadémia Évkönyve X. kötet. II. darab.) 6–7.
- 9 MTA KIK KRKGY K 1427.; Csengery: *Magyar Tudományos Akadémia*, 249.
- 10 Uo.
- 11 MTA KIK KRKGY K 1310. Igazgatósági ülések. XXIX. Igazgatósági ülés. 1862. február 26.
- 12 Uo. XXX. Igazgatósági ülés. 1863. január 14–15.; Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*, 8.
- 13 R. Várkonyi: Polgári és nemesi, 96.
- 14 Vö. erről Szalaynak az Akadémia 1863. január 1-i közgyűlésén elmondott titoknoki előadását. In: *A Magyar Tudományos Akadémia 1863. január 17. tartott ünnepélyes közülésének tárgyai*. Pest, 1863. 3–4. A beszédet idézi német fordításban Falk: *Ladislaus von Szalay's*, 79.; R. Várkonyi: Polgári és nemesi, 96.
- 15 Szalay 1864. január 24-én elmondott titoknoki előadása. Lásd A Magyar Tudományos Akadémia ünnepélyes évi közgyűlése. Pest, 1864. január 24. *Pesti Napló* 15 (1864) 19. sz. 9–12.
- 16 Titoknoki előadás 1863. In: *A Magyar Tudományos Akadémia 1863. január 17. tartott ünnepélyes közülésének tárgyai*. Pest, 1863. 9.; Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*, 350. Az isztambuli corvinák megtalálásáról vö. Jakó: *Ipolyi Arnold*, 200–205.; Emödi: *A Corvina-könyvtár*, 319–320.
- 17 Igazgatósági ülés. 1864. január 21. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei. MDCCCLXIV. A M. Tud. Akadémia rendeletéből*. II. Szerk. Csengery Antal. Pest, 1864. 11. Vö. erről még Emödi: *A Corvina-könyvtár*, 319–320.
- 18 Vö. erről például: MTA KIK KRKGY RAL 1862. 162. sz. 1862. február 21.
- 19 MTA KIK KRKGY M. Irod. Lev. 4r 93. sz. Pest, 1863. augusztus 3.
- 20 *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből. 1831–1881*. Bp., 1881. 72–73.; R. Várkonyi: Polgári és nemesi, 99–100.; Kosáry Domokos: *Társadalomtudományok*, 122–123.
- 21 MTA KIK KRKGY RAL 1862. 882. sz. 1862. március 27.; uo. 893. sz.; Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*, Tizenkilencedik ülés. 1863. május 1. 65–69.
- 22 MTA KIK KRKGY RAL 1863. 113. sz.; Angyal: *Az MTA és az önkényuralom*, 33.
- 23 Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*, Tizenharmadik ülés. 65–66.
- 24 MTA KIK KRKGY RAL 1863. 579. sz.; *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből. 1831–1881*. Bp., 1881. 73.; Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*, 229–230.
- 25 Idézi Kosáry: *Társadalomtudományok*, 123.
- 26 *A Magyar Tudományos Akadémia munkálódásairól, s pénztára mibenlétéről 1862-ben. Jelentése az Igazgató Tanácsnak*. Pest, 1863, 8. Vö. erről még *Vázlatok a Magyar Tudományos*

- Akadémia félszázados történetéből. 1831–1881.* Bp., 1881. 48.; Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*, 218.; Kosáry: *Társadalomtudományok*, 118–119.
- 27 MTA KIK KRKG Y RAL 1862. 931. sz. Lásd erről Angyal: *Az MTA és az önkényuralom*, 233.; Forster: *A Magyar Tudományos Akadémia*, 214–215.
- 28 MTA KIK KRKG Y RAL 1862. 1266. sz.; Angyal: *Az MTA és az önkényuralom*, 233.; Forster: *A Magyar Tudományos Akadémia*, 215.
- 29 A vitáról bővebben lásd Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*. Harminczhetedik ülés. 1863. november 30. 145–146.; uo. Negyvenedik ülés. 1863. december 28. 160–168.; MTA KIK KRKG Y RAL 1863. 510. sz. Vö. erről még Forster: *A Magyar Tudományos Akadémia*, 217–218.; Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*, 219.
- 30 Szalay betegeskedéséről, gyógykezeléséről és haláláról lásd Csengery (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*. Huszonkettedik ülés. 127–129.; Falk: *Ladislaus von Szalay's*, 84–85.; Flegler: *Erinnerungen*, 206.; Flegler: *Szalay László*, 121–124.; Angyal: *Szalay László*, 384.
- 31 Titoknoki jelentés az Akadémia 1864–65. munkálkodásáról. In: *A Magyar Tudományos Akadémia 1865. december 11. tartott ünnepélyes közgyűlésének hivatalos tárgyai*. Pest, 1866. (MTAÉvk XI. kötet. V. darab) 40.